

אוצר השירה והמליצה י"ח טביוב

דונש בן לברט.

ר' אדוניס הלוי, הנקרא בשפת ערב בשם "דונש בן לברט", נולד לערך בשנת ד"א תר"ף (920) בעיר פאם באפריקה הצפונית וימת בשנת תש"ן (990). הוא היה מגדולי תלמידי, ונכד להגאון ר' מעדיה. כימי נעוריו בא למדינת כבל, וכנראה היה אביו זקנו מורהו ומחנכו. ויצמין בלמודים, וביחוד בדרוק שפת עבר. הוא היה הראשון אשר ערך מדה ומשקל לשירה העברית, עפ"י יתדות ותנועות, כמחכונת שירי הערבים; ושיריו השקולים מצאו חן בעיני בני דורו. וכאשר שמע הנשיא חסדאי בן יצחק שפרוט את שמע דונש, ויקראהו אליו עירה קורדובה בספרד. והיה כאשר חבר מנחם בן סרוק את "מחברתו" ויעש לו שם גדול, ויקנא בו דונש, ויכתוב ספר "השגות" על מחברת מנחם. את ספרו זה המלא ארס ושגינה שלח לחסדאי, ובראש הספר כתב שני שירים "אקולים", האחד שיר תהלה להנשיא, והשני שיר לעג על מנחם (אנחנו נביא בזה דוגמאות מהשיר הראשון). ותחי המלחמה ארוכה בין דונש ובין מנחם, וגם תלמידיהם יצאו לעזרת מוריהם ויטמירו איש על רעהו שירים שנונים (גם משירי התלמידים נביא דוגמאות להלן). ואולם השלחמה הזאת הביאה תועלת רבה לשפת עבר, כי היא המריצה חכמים רבים לחקור ולדרוש בדרוק הלשון, ורוח ה בקורת החל לרחף אז בספרד. — דונש נחשב כאחד מגדולי "המדקקים", ואולם כתור משורר לא רב ערכו, כי רוח השירה לא נוססה בו, ויחי רק חורו חרוזים מחוכם, ואנחנו לא נוכל להודות לו על אשרו ככבלים את השירה העברית, כיתדות ובתנועות, כי המוסרות האלה היו למכשול דכל המשוררים אשר קמו אחריו, ותכבדה את עולן על הפואיזיה האמיתית ולא נקטוה להתפתח בדרך הטבע. — הוא חבר שירים רבים, אך לא נשארו בידינו כי אם מעט משירי הקודש שלו (ומירות לשבת ופיוטים אחרים) ושני שירי התלונה, אשר מהאחד נתן דוגמאות בזה.

משיר התהלה לכבוד הנשיא חסדאי.

(יחד ור' תנועות).

תשובות מוכנות,	הנה תמיד לענות	ובינה ומזמה,	דעה לגי חקמה
כזהב כפזירים.	אפרופות וקחונות	לשמע המוסקים.	נצור דרכי ערמה!
והתאות נוער,	היה חי, תמיד ער	ואל תהיה עקש.	והצדק בקש
לרוחות ובקשרים. ³	ביען את שוער	קלבות ² המורים.	עבור לא תוקש

¹ חכמה. — ² שלא תקש ותכשל כלבות סוררים וממרים, שאינם שומעים בקול מוסר, ³ את (אתה) הלב נער בתאוות, כי אתה שוער (שומר) לנגוף ולנפש.

וְאֵל תִּתְּאוּ חֶמֶר וְרִיחוֹ לֹא נָמַר	וּמִן אֲרֶךְ נִשְׁמַר כְּשׁוֹקֵט בְּשִׁמְרִים.	וְרֵאשׁוּ בַהֲנָחָה ³ וְשִׁיחַ וַיִּנְחָה	וְסוֹפוֹ לְאַנְחָה וְשִׁאוֹן וּשְׁבָרִים...
שְׁתִּהוּ לְרֶהֱב ¹ וְלִרְאוֹת לוֹ לֵהֵב	בְּכּוֹסוֹת הַהֶקֶב בְּכּוֹסוֹת סִפְרִים.	וְשִׁים שִׁיר וּתְהַלָּה אֲשֶׁר קָלִיל בְּלָה	לְהַשִּׁיר רֵאשׁ בְּלָה ⁴ גְּדוּרֵי הַחֲזוּרִים...
וּמֵאֵכֶל מִשְׁמַיִם בְּצֶלֶל גִּמְעֵי נְנִים	וּמִינֵי מַעֲדָנִים מִקְסָבִים פְּנֵהָרִים...	לְעַמּוֹ טוֹב דּוֹרֵשׁ וְשׁוֹבֵר רֵעַ חוֹרֵשׁ	וְקַמִּיהֶם גּוֹרֵשׁ וְגוֹזֵר מִתְּנָרִים ⁵ ...
וְגִלּוֹת וְנִעְלוֹת עֲלֵיהֶן אֵילּוֹת	וּמִקְוֹת וּתְעֵלוֹת בְּאֵילּוֹת הַיַּעְרִים.	וְהוּא לְאֲבִיוֹנִים וְכִפְּיוֹ בְּעַנְיָם ⁶	כִּמוֹ אֵב לְבָנִים לְעוֹרְכֵי הַשִּׁירִים...
בְּכֹל עֲנוֹת עֲרֻנוֹת לְרוֹת הַעֲרֻנוֹת	וְאִין לָהֶם פּוֹנוֹת בְּמִים מְזָרִים ² .	וְלִבְנֵי הַתּוֹרָה וְהוֹנוֹ אֶל סוֹרָא ⁷	יְשׁוּעָה גַם אוֹרָה יִשְׁלַח בְּסִפְרֵיהֶם...
לְהַצִּיעַ נֶצְנִים וְצִיצִים פְּשׁוּיִם	שְׁחֹזְרִים וְלִבְנִים בְּרֵאשֵׁי הָאֲמִירִים.	וּבְרֵאוֹתֵי חֶמֶד אֲנִי דוֹנֵשׁ עֲבָדוֹ	בְּדַת אֵל וּבְפִחְדוֹ, צִעִיר כָּל הַמוֹרִים
הֲלֹא זֶה הַהֶבֶל וְשִׁמְמוֹתוֹ אֶכֶל	לְשַׁחַת וְחֶבֶל, וּמִמֵּתְקִין מָרִים;	הַשִּׁיבוֹתֵי סֶפֶר לְכֹל אֲמָרֵי שִׁפְר	עָלֵי פוֹתֵר, מִפֶּר בְּמַלִּים נְחֻבְרִים ⁸ ...
		וְהוּא ⁹ בְּתֵר סִפְרֵי וְתַפְרִים זִכְרֵי	וְהַמְקֻיָּם שִׁפְרֵי ¹⁰ עָלֵי כָּל הַשָּׂרִים ¹¹ ...

אל תחמוד לשתות אותו ברהב וכו', וכן אל תחמוד יתר תענוגי העולם, הנאמרים לחלן; כי זה התכל שחת והבל וכו', והר' ר"ד כהנא פירש את החרוזים האלה בדרך זרה מאד. — 2 כלוי ולא תחמד לשבת בגנים אצל גלות מים ננעלות (מל', גל נעול) וברכות מים, שמוקדות סביבם נערות קלות ורגלים כאילות השדה והיער, ומרוב עריגה וחמדה (ע"ד, כאיף תערג על אפיקי מים) אין להם מוגה ומנאי להשקות ערוגות הפרחים במים (ערוגות, ערוגות" — לשון נופל על דשון), וכל הציור הזה שאול משירת הערבים וציוריהם. — 3 מנוחה ונחת. — 4 ראש בלה" ר"ל ראש הישיבה, וכאן פתרונו לר' חסדאי ראש הגולה, שהשמיד האויבים. — 5 הוא כורת את הסתגרים בישראל. — 6 ידיו מסטירות צדקה לעניים המסטירים נשם. — 7 אל הישיבה אשר ב סורא ישלח הונו ע"י ספרים. — 8 עניתו בספר על הפותר (המכאר, ר"ל מנחם בן סרוק) הפסיר כל אמרי שפר ע"י, מחברותיו". — 9 מוסב אל הנשיא. — 10 אשר יכבים לבאורי, — 11 המשוררים.

משיר של אחד מתלמידי מנחם

אל הנשיא חסדאי ותלונה על דונש.

(יתד וד' תנועות).

לְגִבּוֹר בְּתַעֲוָה, ¹	וְתוֹרָה הַחֲמוּדָה
לְאַלֹּף בִּיהוּדָה,	שָׂאוּ שְׁלוֹם הָרִים!
וּמְהֵרוּ בְּשִׂמְחֹת	בְּכָל אַרְבַּע רוּחוֹת,
וּפְנוּ הָאֲרָחוֹת	וְעִבְרוּ בְּשִׁעְרִים:
וַיָּבֵא שֶׁר גְּאֻמָּן	וְנִמְעַ הַגְּעָמָן,
בְּיָמָיו ² לֹא אֶלְמָן	יִשְׁרוּן לְדוֹרִים.
תִּמְהַרְגָה לְהִיּוֹת	מִשְׁחָקוֹת כָּל פִּיּוֹת ³ ,
תִּרְנַנָּה צִיּוֹת	וּמְדַבֵּר נִיעָרִים.
וְתִגַּל הַעֲרֵבָה	וְתִפְרַח בְּתַנּוּבָה,
לְרֹאשׁ כְּלָה כִּי בָא	בְּשִׂמְחָהּ וּבְשִׁירִים,
אֲשֶׁר מֵדֵי הוֹלְכִים	פְּעָמָיו בְּדַרְכֵיכֶם,
מֵאֲרוֹת נְחֻשְׁכִים	וְהָיוּ נִקְדָּרִים ⁴ ...
אֲשֶׁר נִפְשָׁם ⁵ הָיָה,	וְגַם הָיָה הָיָה
בְּפִלְגַּי בְּצִיָּה	וְגַם מִיָּם קָרִים...
וְנָתַן ⁶ אֶת חֲנוּ	בְּעֵין מְלָךְ, מִנּוּ
לְקַצֵּין גַּם קָרְנוּ	עָלֵי שְׁרִיו הָרִים.
וְאִין דּוֹבֵר דְּבָר	בְּכָל מְקוֹם עֵבֶר
בְּעִנְתֵּי אֵל גִּבֹּר	בְּכָל הַגְּבוּרִים.
וּפְתַח בְּגִיבוֹת	וְנִעַם מִחֻשְׁבוֹת

— בְּלֹא חֵץ וְחֶרְבוֹת — מְדִינֹת גַּם עָרִים⁷...
 וְהוּא כְּמַלְיָצוֹתָיו בְּקָל⁸ בְּמַרוֹצוֹתָיו
 וְגַם כָּל מוֹעֲצוֹתָיו, בְּשׂוֹאֵל פְּאוּרִים...
 וַיְדַעְתִּי כִּי לֹא יִהְיֶה עֲנַל אֲצִלוּ,
 וְהָאֵמֶת נִזְרָלוּ וְלֹא שָׂוֵא וּשְׁקָרִים...
 וְלִכְפִּי יִתְעוֹדֵר לְהַשִּׁיב וּלְקַבֵּר
 דְּבַר הַמְּשֻׁתָּרֵר⁹ עָלֵי כָּל הַפּוֹתְרִים:
 וְזֶה הוּא כֵּן לְבִרְאֵת אֲשֶׁר לִשְׂוֹא חֶרֶם
 וְחֹשֶׁב בִּי פֶרֶט וּכְלָל בְּאֲמָרִים.
 לְשׁוֹן קֹדֶשׁ הַקְּרִית, אֲשֶׁר הִיא לְשִׁאֲרִית,
 בְּשִׁקְלוֹ הַעֲבָרִית בְּמִשְׁקָלִים זָרִים¹⁰,
 אֲשֶׁר בָּם נִתְצִים פְּתוּחִים וּקְמוּצִים,
 וַיְהִיו גְּפָרְצִים גְּדֵרוֹת וְגְדָרִים¹¹
 וּבִתְשׁוּבוֹת עֲזוֹת הַשִּׁיבוֹתֵי עַל זֹאת,
 וְהוֹאֵל נָא לַחֲנוּת חֲכָם כָּל הַיְצוּרִים¹²...
 וְהֶאֱזִינָה עֲדֵי אֲדוּנֵי רַב חֲסֵדָי,
 וַיֵּאֱוִין אֵל שִׁבְי דְּבִרְךָ בְּמַצָּרִים¹³...
 וַיִּמְיֵד אֲרָבִים שְׂמוּרִים וְעִרוּבִים,
 מְבַרְכֵיךָ בְּרוּבִים וְאֲרִיךְ אַרְזֵרִים!

¹ הכונה להנשיא חסדאי. — ² אשר בימיו לא אלמן ישראל. — ³ המשורר משתמש ב"פיות" כ"ג" נקבה, שלא כדת. — ⁴ כשהולך הנשיא נחשכים המאורות למול האור שהוא מאיר על הארץ. וזו הפלגה והפרזה שירית המצויה בכל משורריו הספרדים. — ⁵ נפש בני ישראל. — ⁶ ה' נתן את חן חסדאי בעיני המלך הערבי. — ⁷ ר' חסדאי לוכד (פותח) ערים בלא סלחמה (חץ וחרכות) בי אם כחכמתו ובמליצותו. — ⁸ כסוס קל המרוץ. — ⁹ אני מתעורר לענות על דבר דונש המשתרר על כל המכארים. — ¹⁰ ע"י שהכניס דונש את המשקל הערבי בשירי לה"ק הכרית את הלשון, כי ע"י המשקל נתוצים פתחים וקמצי"ם וכו'. — ¹¹ הגדרות שהיו נגדרים והיו עתה נפרצים, — ¹² אתה הנשיא החכם ביצורים, — ¹³ למען ישמע ה' לדברך בהיותך בצרה.

יהודי בן ששת (מתלמידי דונש).

שיר לענ על תלמידי מנחם.

(המשקל כנ"ל).

הלא טוב הוא להיות	ומכל החיות	ואת מי נדפַת	ואת מי חרפַת ¹
ולא ראש לשעירים.	ונכות לאריות	קסילים נכערים?	ועל מי אספַת
לתלמידיו ¹ , אשמיד	אני צעיר, תלמיד	ונפש שונגת	בגד אין משגת ²
לשונכם, שהצמיר ³ רמיות ושקרים...	לשונכם, שהצמיר ³ רמיות ושקרים...	ופיות נקנרים.	ולשון נלגגת
ולרַככות קכם	אני מוסר לכם ⁴	אשר בתהום תגהר	גדי ⁵ אתה נמהר
בספר נאגרים.	בשומי תבליכם	בתבור קהרים...	ותאמה אעתיק הר

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

¹ הוא שם פניו אל תלמיד מנחם ואומר: את מי וכו' ועל מי אספת את תכריך שהם כסילים. מנני המשקל צ"ל, ואת מי חרפת, כדי שיהיו יתר בראש המרון. — ² כיך אשר אינה משנת—בקוצר יד. — ³ שם תלמידו של מנחם היה אבן קפרון, וקשרון הוא גדי בלע"ז. והכוונה אתה הגדי האומר כרדת לתהום ולהעתיק תר הגדול כתבור (בלוצר תחפץ לסתור דברי דונש). — ⁴ תלמיד לתלמידי דונש. — ⁵ "לשון" כל וכו' נמצא גם בספרא. — ⁶ אני אהיה שוט מוסר לכם, כתיבאי בספר את כל הבליכם לשען ויאה קלונכם.